

ความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับและการให้การเกื้อหนุนของผู้สูงอายุไทย*

Relationships between receiving and providing support of Thai Elderly

ชลธิชา อัสวานรินทร (Chonticha Asavanirandom)**

วิราภรณ์ โพธิศิริ (Wiraporn Pothisiri)***

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเกื้อหนุนระหว่างรุ่นที่ไม่เป็นทางการระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรในประเทศไทย โดยศึกษารูปแบบของการรับและการให้ว่าผู้สูงอายุไทยได้รับและให้การเกื้อหนุนประเภทใดบ้างจาก/แก่บุตร และความสัมพันธ์ระหว่างการเกื้อหนุนแต่ละประเภททั้งที่เป็นประเภทเดียวกันและต่างประเภท โดยใช้ข้อมูลจากโครงการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ.2554 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งศึกษากลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปที่มีบุตรที่มีชีวิตอาศัยอยู่นอกครัวเรือนอย่างน้อย 1 คน มีสถานภาพสมรสที่เคยสมรสแล้ว และเป็นผู้ที่ตอบข้อคำถามที่ใช้ในการวิเคราะห์ครอบครัว ซึ่งผู้วิจัยใช้แนวคิดการให้อย่างไม่เห็นแก่ตัวหรือการให้แบบที่เห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น และแนวคิดอื่นๆ ที่ไม่ใช้การให้แบบที่เห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น เป็นกรอบในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับและการให้การเกื้อหนุนในผู้สูงอายุไทยในครั้งนี้ โดยใช้วิธีวิเคราะห์ความถดถอยโลจิสติกแบบพหุ (Multiple Logistic Regression Analysis) และอธิบายด้วยค่าอัตราส่วนโอกาส (Odds ratio) ที่จะเกิดเหตุการณ์นั้นขึ้น

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า มากกว่าครึ่งเป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ยประมาณ 70 ปี กลุ่มตัวอย่างไม่ถึงครึ่งที่ยังทำงาน มีรายได้อยู่ระหว่าง 10,00-29,999 บาท และมีเพียงประมาณร้อยละ 7 ที่ได้รับบำนาญ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาขึ้นไป อาศัยอยู่ในเขตชนบท มีจำนวนบุตรเฉลี่ยประมาณ 4 คน และเกินครึ่งที่อาศัยอยู่ด้วยกันกับบุตร นอกจากนี้ประมาณร้อยละ 30 ของกลุ่มตัวอย่างมีข้อจำกัดในการทำกิจกรรมพื้นฐานในชีวิตประจำวันอย่างน้อย 1 กิจกรรม สำหรับประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับและการให้การเกื้อหนุนของผู้สูงอายุ พบว่า กว่าร้อยละ 90 ของกลุ่มตัวอย่างได้รับการเกื้อหนุน

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิตเรื่อง “การแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตร: บริบท ปัจจัยกำหนด และผลกระทบต่อความสุขของผู้สูงอายุ”

This article is based on Ph.D. thesis “Support Exchanges between Parents and Adult Children: Context, Determinants, and Consequences on Parents’ happiness”.

** นิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประชากรศาสตร์ วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
อีเมล: sine_cat@hotmail.com

The Doctor of Philosophy Program in Demography at College of Population Studies, Chulalongkorn University, E-mail: sine_cat@hotmail.com

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Asst. Prof. Dr. College of Population Studies, Chulalongkorn University

จากบุตร และให้การเกื้อหนุนแก่บุตร โดยผู้สูงอายุที่ได้รับการเกื้อหนุนจากบุตร มีแนวโน้มจะให้การเกื้อหนุนแก่บุตร และในทางเดียวกัน ยิ่งผู้สูงอายุให้การเกื้อหนุนแก่บุตร ก็จะมีโอกาสของการได้รับการความช่วยเหลือจากบุตรเช่นกัน ซึ่งเมื่อพิจารณารูปแบบของการเกื้อหนุนแต่ละฝ่าย พบได้ว่า ผู้สูงอายุที่ให้การเกื้อหนุนในรูปของเวลาหรือการบริการแก่บุตร จะได้รับเงินหรือสิ่งของจากบุตร ซึ่งหากผู้สูงอายุให้การเกื้อหนุนในรูปตัวเงินแก่บุตร จะได้รับการเกื้อหนุนเป็นการดูแลจากบุตร ซึ่งจากผลการศึกษาสามารถสะท้อนให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ของการได้รับและการให้ของผู้สูงอายุไทยสอดคล้องกับแนวคิดการการให้แบบแลกเปลี่ยนมากที่สุด

คำสำคัญ: การได้รับการเกื้อหนุน การให้การเกื้อหนุน, การให้แบบไม่เห็นแก่ตัว, การให้แบบแลกเปลี่ยน, การให้แบบต่างตอบแทน

Abstract

Objective of this paper is to study informal intergenerational support between elderly and their children in Thailand and to uncover what kinds of support Thai elderly provide to and also receive from their children along with relationship among each kind of support. Data were drawn from 2011 Survey of Older Persons in Thailand, which was conducted by Thailand National Statistical Office. Samples in the survey were individuals elderly aged 60 and over who had at least one non-coresident children, had been married and provided valid information relevant to the analysis. Altruism and Non-altruism concepts adopted analyze the motivation behind relationships between receiving and providing support between Thai elderly and children. Due to the nature of dependent variables, multiple logistic regression is used to yield the odds of predicted outcomes.

The results showed that more than half of respondents were female with average age of 70 years. Less than 50% were still working and earned around 10,000-29,999 Baht yearly. Only 7% received pensions. Mostly respondents completed primary school or higher, lived in rural area and had on average 4 children. The majority was still living with children. About 30% experienced at one functional limitation. For the relationships between receiving and providing support, virtually 90% of elderly both received and provided supports from/to their children. Elderly who received support from children were more likely to provide more support to their children. Likewise, providing support to children was found to increase likelihood of receiving support from children. When considering types of support, it appeared that the elderly who provide time or service to their children were likely to receive money or goods whereas those who provide financial help were likely to receive care assistance from

children. The results from this study suggested that intergenerational exchanges between elderly and their children in line with the exchange theory.

Keywords: receiving support, providing support, altruism, exchange, reciprocity

บทนำ

จากอดีตถึงปัจจุบัน ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอายุประชากรอย่างมากซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์ทางประชากรที่สำคัญ เนื่องมาจากประเทศไทยสามารถลดภาวะเจริญพันธุ์ได้อย่างรวดเร็วจนในปัจจุบันอัตราเจริญพันธุ์ของประเทศอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าระดับทดแทน โดยอัตราเจริญพันธุ์รวมยอด (Total Fertility Rates: TFRs) หรือจำนวนบุตรเฉลี่ยต่อสตรีวัยเจริญพันธุ์ 1 คน ลดลงจาก 4.9 คน ในปี พ.ศ. 2517-2519 เหลือเพียง 1.6 คนในปี พ.ศ.2554 (วิพรรณ ประจวบเหมาะ และชลธิชา อัครนิรันดร์, 2555) ประกอบกับการลดลงของภาวะการตาย ทำให้ประชากรของประเทศไทยมีอายุยืนยาวขึ้น จากสถานการณ์ทางประชากร 2 ประเด็นนี้ส่งผลให้จำนวนและสัดส่วนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตามมา จากในปี พ.ศ. 2503 สัดส่วนประชากรสูงอายุมีเพียงร้อยละ 4.6 ของประชากรทั้งหมด ต่อมาเพิ่มขึ้นเป็น ร้อยละ 8.7 และร้อยละ 13.2 ในปี พ.ศ. 2543 และปี พ.ศ.2553 ตามลำดับ (นภาพร ชโยวรรณ, 2542; วิพรรณ ประจวบเหมาะ และชลธิชา อัครนิรันดร์, 2555) ซึ่งจากสถิติข้างต้นเป็นหลักฐานที่สามารถชี้ให้เห็นว่าปัจจุบันสังคมไทยได้เข้าสู่สังคมสูงวัยแล้ว¹

สถาบันครอบครัว โดยเฉพาะบุตรถูกคาดหวังจากสังคมให้ต้องทำหน้าที่หลักในการดูแลเกื้อหนุนบิดามารดาสูงอายุของตนเอง เนื่องมาจากประเทศไทยเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับความกตัญญูต่อบิดามารดาและยึดถือเป็นบรรทัดฐานให้บุตรทดแทนคุณบิดามารดาด้วยการดูแลเกื้อหนุนเมื่อบิดามารดาสูงอายุหรืออยู่ในภาวะที่ต้องการความช่วยเหลือ (Knodel, Prachuabmoh, & Chayovan, 2013) ซึ่งจากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า บุตรยังคงเป็นที่พึ่งหลักของผู้สูงอายุทั้งการเกื้อหนุนด้านวัตถุ (การให้เงิน และ/หรือสิ่งของ) และไม่ใช่วัตถุ เช่น การดูแลกิจวัตรประจำวัน รวมไปถึงการอยู่อาศัยร่วมกับผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม ใช่ว่าผู้สูงอายุเองจะเป็นผู้รับการเกื้อหนุนจากบุตรเพียงฝ่ายเดียว งานวิจัยที่ผ่านมาทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ พบว่าผู้สูงอายุเป็นหนึ่งในแหล่งให้การเกื้อหนุนแก่บุตรที่สำคัญ ซึ่งรูปแบบการให้การเกื้อหนุนนั้นมีทั้งการให้ที่เป็นตัวเงิน รวมไปถึงการให้ในรูปแบบของเวลา เช่น การช่วยดูแลบ้าน การเลี้ยงดูหลาน เป็นต้น (Attias-Donfut, Ogg, & Wolff, 2005; Knodel & Nguyen, 2015; จอห์น โนเดล และนภาพร ชโยวรรณ, 2552)

โดยที่ผ่านมา มีงานวิจัยหลายชิ้นที่ค้นพบว่าการได้รับและการให้การเกื้อหนุนนั้นมีความสัมพันธ์กัน เช่น ผู้ที่ให้เงินหรือให้การดูแลมีแนวโน้มจะได้รับเงินหรือการดูแลกลับมา และในทางเดียวกันผู้ที่ได้รับเงินหรือได้รับการดูแลมีแนวโน้มจะให้เงินหรือการดูแลกลับไปเช่นกัน (Attias-Donfut et al., 2005; Richardson, Ong, & Sim, 2007; Tomini, Groot, & Tomini, 2016) เนื่องด้วยการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรนั้นเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและมีผลกระทบทั้งต่อตัวผู้สูงอายุ ครอบครัว และนโยบายของประเทศ การศึกษาถึง

¹ สังคมสูงวัย หมายถึง สัดส่วนของประชากรสูงอายุ (ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป) เท่ากับหรือมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด

รูปแบบและปัจจัยกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับและการให้การเกื้อหนุน ตลอดจนแรงจูงใจในการแลกเปลี่ยนจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง งานวิจัยชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเกื้อหนุนระหว่างรุ่นที่ไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรในประเทศไทย โดยศึกษาว่าผู้สูงอายุไทยเป็นผู้รับและผู้ให้การเกื้อหนุนประเภทใดบ้าง และการได้รับการเกื้อหนุนแต่ละประเภทมีความสัมพันธ์กับการให้การเกื้อหนุนแต่ละประเภทอย่างไร (ทั้งที่เป็นประเภทเดียวกันและต่างประเภท) เช่น ผู้สูงอายุที่ได้รับเงินแก่บุตรมีแนวโน้มจะให้การเกื้อหนุนหรือไม่ และถ้าใช่ การเกื้อหนุนนั้นอยู่ในรูปแบบใด เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร เช่น เป็นเงินหรือรูปแบบอื่นๆ เช่น เวลา เป็นต้น

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการได้รับและการให้การเกื้อหนุน

จากการทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับแรงจูงใจของการได้รับและการให้การเกื้อหนุนระหว่างรุ่นพบว่าเกือบทั้งหมดของงานวิจัยเหล่านี้อ้างอิงแนวคิดซึ่งสามารถจัดแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ แนวคิดการให้โดยไม่เห็นแก่ตัวหรือการให้แบบที่เห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น (Altruism) และแนวคิดอื่นๆ ที่ไม่ใช่การให้แบบที่เห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น (Non-altruism) (Altonji, Hayashi, & Kotlikoff, 1997; Arrondel & Masson, 2006; Arrondel, Masson, & xe, 2001; Becker, 1976; Cox & Rank, 1992; Kurz, 1978)

การให้แบบเห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่นเป็นการให้ที่อยู่บนพื้นฐานของการเสียสละ (Trivers, 1971; Wilson & Wilson, 2007) แนวคิดนี้แต่เดิมไม่ได้รับการยอมรับจากนักเศรษฐศาสตร์ ด้วยความเชื่อว่าการให้นั้นแม้จะมากหรือน้อยย่อมเกี่ยวข้องกับการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และการให้ที่ไม่หวังผลนั้นไม่มีอยู่จริง อย่างไรก็ตาม ในช่วง 30-40 ปีที่ผ่านมา พบว่าแนวคิดการให้แบบเห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่นได้ถูกนำมาใช้ในการอธิบายแรงจูงใจของการให้โดยนักเศรษฐศาสตร์มากขึ้น ตัวอย่างเช่น การให้การดูแลบุตร ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์อธิบายว่าโดยทั่วไปแล้วพ่อแม่จะได้รับบรรณาธิปไตยทั้งจากการบริโภคของตนเองและของบุตร เนื่องด้วยการให้ระหว่างบิดามารดา กับบุตรเป็นการให้แบบเห็นแก่ประโยชน์คนอื่นและไม่ต้องการสิ่งตอบแทนภายหลัง บิดามารดาจึงอาจเลือกให้เงิน สิ่งของ หรือการดูแลบุตรที่มีความจำเป็นมากกว่า (เช่น ตักงาน หรือเจ็บป่วยกระทันหัน เป็นต้น) ซึ่งเมื่อพิจารณาระยะเวลาตลอดช่วงชีวิตของบุตรคนดังกล่าวแล้ว จะพบว่าบุตรคนดังกล่าวได้รับจากบิดามารดามากกว่าได้ให้กลับคืน (McGarry, 1999; Tomini et al., 2016)

ในทางตรงกันข้าม แนวคิดการให้อื่นๆ ที่ไม่ใช่การให้แบบที่เห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น (Non-altruism) จะพบว่าเกี่ยวข้องแรงจูงใจ 4 ประเภทใหญ่ด้วยกัน ได้แก่ (1) บรรทัดฐานสังคม เช่น ความกตัญญูทดแทน (2) ผลทางสังคม เช่น การได้รับการเคารพยกย่องทางสังคม (3) ฐานะทางสังคมของผู้ให้ และ (4) ประโยชน์ส่วนตน ซึ่งผู้ให้มักจะคาดหวังที่จะได้รับต้นทุนที่ไต่ไปก่อนหน้านี้กลับคืนมา (Tomini et al., 2016) โดยในปัจจุบัน มีทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และจิตวิทยามากมายที่พยายามจะอธิบายถึงแรงจูงใจที่ทำให้บุคคลมีพฤติกรรมที่เห็นแต่ประโยชน์ส่วนตน โดยทฤษฎีที่ใช้กันแพร่หลายมากที่สุดได้แก่ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) ทฤษฎีมรดกเชิงกลยุทธ์ (Strategic Bequests Theory) และทฤษฎีการให้ต่างตอบแทน (Reciprocity Theory) โดยทฤษฎีการแลกเปลี่ยนนั้นมีแนวคิดที่ว่าผู้ให้หันออกจากจะได้รับบรรณาธิปไตยจากการให้แล้ว ยังมีความคาดหวังที่จะได้รับสิ่งตอบแทนกลับคืนจากผู้รับอีกด้วย ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวนี้ได้ถูกนำไปใช้ต่อในการศึกษาแรงจูงใจการให้มรดก และพัฒนาออกมาเป็นทฤษฎีมรดกเชิงกลยุทธ์ ที่ผ่านมามีงานวิจัยหลายชิ้นพบว่าบิดามารดามักจะให้

มรดก (เช่น เงินหรือทรัพย์สิน) หลังเสียชีวิตแก่บุตร หากบุตรนั้นดูแลตนเองเมื่อยามแก่เฒ่า (Bernheim, Shleifer, & Summers, 1985) นอกจากนี้หากการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นอยู่ในรูปแบบเดียวกัน เช่น ผู้สูงอายุให้เงินแก่บุตร และบุตรก็ให้เงินแก่ผู้สูงอายุกลับมาจะถือเป็นการแลกเปลี่ยนแบบต่างตอบแทน ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน

สำหรับการศึกษาความสัมพันธ์ของการได้รับและการให้การเกื้อหนุนที่ผ่านมาในอดีต พบว่าแรงจูงใจในประเทศที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนาแตกต่างกัน กล่าวคือ การเกื้อหนุนที่อยู่บนพื้นฐานของแนวคิดการให้แบบที่เห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่นนั้น ส่วนใหญ่พบในประเทศในทวีปเอเชีย เช่น ประเทศเกาหลี ประเทศจีน ประเทศไต้หวัน ประเทศฟิลิปปินส์ และประเทศมาเลเซีย เป็นต้น (Agree, Biddlecom, Chang, & Perez, 2002; Agree, Biddlecom, & Valente, 2005; Cai, Giles, & Meng, 2006; DaVanzo & Chan, 1994; Park, 2014) ซึ่งประเทศเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นประเทศที่คนในครอบครัวมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและแน่นแฟ้น ทำให้ทั้งบิดามารดาและบุตรต่างฝ่ายต่างให้การเกื้อหนุนกันโดยคำนึงถึงความรู้สึกปรารถนาที่จะให้มากกว่าการหวังผลตอบแทนกลับมา (Lawler & Yoon, 1998; McChesney & Bengtson, 1988; Molm, Takahashi, & Peterson, 2000) แต่ในทางกลับกันการเกื้อหนุนที่อยู่บนพื้นฐานของแนวคิดที่ไม่ใช่แบบที่เห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น ส่วนใหญ่จะพบในสังคมหรือประเทศที่ค่อนข้างมีการพัฒนาด้านเศรษฐกิจอยู่ในระดับที่ดี ได้แก่ ประเทศในแถบยุโรป เช่น ประเทศอังกฤษ และประเทศในทวีปเอเชียบางประเทศ เช่น ประเทศญี่ปุ่น ประเทศอินโดนีเซีย เป็นต้น (Johar & Maruyama, 2011; Norton & Van Houtven, 2006; Yamada, 2006) ซึ่งเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจ ทำให้คนในสังคมมีรูปแบบความสัมพันธ์ที่มุ่งแต่การได้รับผลประโยชน์หรือการตอบแทนเชิงเศรษฐกิจมากกว่าความผูกพันทางด้านจิตใจ ซึ่งมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในครอบครัว การเกื้อหนุนในครอบครัวลดลง บิดามารดามีความคาดหวังการเกื้อหนุนจากบุตรลดลง และบุตรเองก็มีทัศนคติในความรับผิดชอบหรือภาระหน้าที่ต่อครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป (Lowenstein & Katz, 2010)

ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่มีสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่คล้ายคลึงทั้งกับประเทศที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา โดยประเทศไทยเป็นประเทศที่ให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัวเป็นหลัก คำนึงถึงการอยู่ดีมีสุขของสมาชิกในครอบครัว คอยให้การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แต่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประเทศไทยก็มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเรื่อยมา โดยประเทศไทยมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจอย่างมากเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับประเทศ ทำให้คนในสังคมจึงเริ่มให้ความสำคัญกับความสำเร็จด้านฐานะทางเศรษฐกิจมากกว่าด้านอื่น คนจากชนบทมีการย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองมากขึ้นเพื่อหาโอกาสในการประกอบอาชีพโดยที่ผู้สูงอายุยังอาศัยอยู่ในภูมิลำเนาเดิม สิ่งที่ตามมาคือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุ ซึ่งเมื่อบุตรที่อยู่ในวัยแรงงานย้ายถิ่นเพิ่มมากขึ้น ก็ทำให้ผู้สูงอายุอาศัยอยู่เพียงลำพังสูงขึ้น และผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่บ้านเดียวกันกับบุตรก็ลดลงอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้กระแสโลกาภิวัตน์ก็มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนรุ่นหลังที่มีต่อผู้อาวุโส ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความแน่นแฟ้นของความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว ด้วยบริบทของสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไป จึงน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่าความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับและการให้การเกื้อหนุนในผู้สูงอายุไทยนั้นสอดคล้องกับแนวคิดใด และการได้รับและการให้เหมือนกันหรือไม่ อย่างไร

วิธีดำเนินการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามโครงการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ.2554 ซึ่งเป็นการสำรวจข้อมูลผู้สูงอายุระดับประเทศครั้งที่ 4 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ² โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บรวบรวมลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจสังคม ภาวะสุขภาพ ความมั่นคงในการดำเนินชีวิต การเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ การเกื้อหนุนของครอบครัว การมีส่วนร่วมในครอบครัวและชุมชน การรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่จะเป็นประโยชน์กับผู้สูงอายุ และการรับรู้ถึงสิทธิประโยชน์ของผู้สูงอายุที่รัฐได้จัดให้ ซึ่งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนจำเป็นต้องมีข้อมูลประชากรสูงอายุที่เป็นปัจจุบัน และครบทุกมิติเพื่อเป็นข้อมูลในการเตรียมความพร้อมสังคมไทยที่จะรองรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากภาวะประชากรสูงอายุได้

2. กลุ่มตัวอย่าง

ในเบื้องต้นผู้วิจัยจำกัดกลุ่มตัวอย่างคือ ประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปที่มีบุตรที่มีชีวิตอาศัยอยู่นอกครัวเรือนอย่างน้อย 1 คน มีสถานภาพสมรสที่เคยสมรสแล้ว (รวมกำลังสมรส และหม้าย/หย่า/แยก) และเป็นผู้ที่ตอบข้อคำถามที่ใช้ในการวิเคราะห์ครอบครัว ซึ่งมีทั้งสิ้น 28,467 ราย แต่อย่างไรก็ตาม จำนวนตัวอย่างอาจแตกต่างกันในแต่ละแบบจำลอง ขึ้นอยู่กับตัวแปรที่ใช้วิเคราะห์

3. ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

3.1 ตัวแปรตาม

การแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรนั้น ประกอบด้วยตัวแปรการเกื้อหนุน 2 มิติ ได้แก่

1) การได้รับการเกื้อหนุนจากบุตร หมายถึง การที่ผู้สูงอายุได้รับความช่วยเหลือขั้นพื้นฐานจากบุตรอย่างน้อย 1 จาก 3 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งของ (อาหาร/เสื้อผ้า) และด้านการดูแลในการชีวิตประจำวัน

2) การให้การเกื้อหนุนแก่บุตร หมายถึง ผู้สูงอายุได้มีส่วนช่วยเหลือ/มีส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัวอย่างน้อย 1 จาก 3 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ การทำงานบ้าน และการดูแลหลาน

3.2 ตัวแปรอิสระ/ตัวแปรต้น

ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรอิสระเพื่อใช้เป็นตัวแปรควบคุมในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับและการให้การเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรไว้ทั้งหมด 4 ปัจจัย คือ 1) ปัจจัยด้านประชากร ได้แก่ เพศ และอายุ 2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ สถานภาพการทำงาน รายได้ต่อปี การได้รับบำเหน็จ/บำนาญ ระดับการศึกษา และเขตที่อยู่อาศัย 3) ปัจจัยด้านครอบครัว ได้แก่ จำนวนบุตรที่มีชีวิต และลักษณะการอยู่อาศัย 4) ปัจจัยด้านสุขภาพ ได้แก่ ข้อจำกัดในการทำกิจวัตรประจำวันด้วยตนเอง

² สำนักงานสถิติแห่งชาติได้ดำเนินการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทยครั้งล่าสุดเมื่อปี พ.ศ.2557 แต่เนื่องจากข้อมูลปีดังกล่าวขาดข้อมูลเกี่ยวกับการให้การเกื้อหนุนของผู้สูงอายุแก่บุตร ผู้วิจัยจึงไม่สามารถใช้ข้อมูลดังกล่าวในการวิเคราะห์ได้

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรในครั้งนี้ใช้วิธีวิเคราะห์ความถดถอยโลจิสติก แบบพหุ (Multiple Logistic Regression Analysis) ซึ่งเป็นวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะตัวแปรตามที่ใช้ในการศึกษา คือ การได้รับการเกื้อหนุน และการให้การเกื้อหนุนของผู้สูงอายุ ที่เป็นตัวแปรหุ่น ที่มีค่าของคำตอบเป็น 1 คือ ได้รับ/การให้ และ 0 คือ ไม่ได้รับ/ไม่ได้ให้ ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์นี้ ผู้วิจัยจะอธิบายด้วยค่าอัตราส่วนโอกาส (Odds ratio) ที่จะเกิดเหตุการณ์นั้นขึ้น (ในที่นี้ คือ โอกาสในการได้รับการ/ให้ การเกื้อหนุนของผู้สูงอายุ) โดยในการนำเสนอผลการศึกษา ผู้วิจัยจะนำเสนอค่าประมาณการ (estimates) ที่ได้ปรับค่าถ่วงน้ำหนักเรียบร้อยแล้วเพื่อให้ข้อมูลเป็นตัวแทนของประชากรสูงอายุของประเทศไทย

สำหรับการทดสอบสมมติฐานว่าความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับและการให้การเกื้อหนุนในผู้สูงอายุไทยนั้นสอดคล้องกับแนวคิดการให้แบบที่เห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น (Altruism) หรือแนวคิดอื่นๆ ที่ไม่ใช่การให้แบบที่เห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น (Non-altruism) ผู้วิจัยจะพิจารณารูปแบบการให้และการได้รับของผู้สูงอายุที่มีโอกาสเกิดขึ้นทั้งหมด 36 รูปแบบ โดยหากผู้สูงอายุได้รับการเกื้อหนุนประเภทใดประเภทหนึ่งจากบุตรโดยไม่ได้ให้การเกื้อหนุนประเภทใดแก่บุตร เช่น การได้รับการดูแลจากบุตรโดยที่ไม่ได้ให้เงินจากบุตรเลย จะถือว่าความสัมพันธ์นั้นเป็นไปตามแนวคิดการให้แบบที่เห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น แต่หากการได้รับมีความสัมพันธ์กับการให้ เช่น ผู้สูงอายุได้รับการดูแลจากบุตรและก็ได้ให้เงินแก่บุตร หรือผู้สูงอายุได้รับเงินจากบุตรและก็ได้ใช้เวลาแก่บุตร จะถือว่าความสัมพันธ์นั้นเป็นไปตามแนวคิดการให้แบบแลกเปลี่ยน และหากในกรณีที่การให้และการได้รับนั้นอยู่ในรูปแบบเดียวกัน เช่น ผู้สูงอายุได้รับเงินจากบุตร และได้ให้เงินแก่บุตรด้วย จะถือว่าความสัมพันธ์นั้นเป็นการให้แบบต่างตอบแทน

ผลการวิจัย

1. ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

จากตารางที่ 1 เมื่อพิจารณาบทบาทของผู้สูงอายุในการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 90 เป็นผู้สูงอายุที่ได้รับการเกื้อหนุนจากบุตร และให้การเกื้อหนุนกับบุตร โดยผู้สูงอายุที่ได้รับการเกื้อหนุนจะมีสัดส่วนสูงกว่าผู้ที่ให้การเกื้อหนุนเพียงเล็กน้อย (ร้อยละ 96.2 เปรียบเทียบกับร้อยละ 93.6) ซึ่งแสดงให้เห็นได้เป็นอย่างดีว่า ในสังคมไทยผู้สูงอายุยังมีบทบาทอย่างสำคัญในกระบวนการของการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนในครอบครัว โดยไม่เพียงแต่เป็นผู้รับการเกื้อหนุนเพียงฝ่ายเดียว แต่ยังสามารถให้ความช่วยเหลือแก่บุตรอีกด้วย

สำหรับลักษณะส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง พบว่ามากกว่าครึ่งเป็นเพศหญิงและมีอายุเฉลี่ยประมาณ 70 ปี ผู้สูงอายุตัวอย่างร้อยละ 43.2 ยังทำงานอยู่ มีรายได้อยู่ระหว่าง 10,000-29,999 บาท มีสัดส่วนสูงที่สุด (ร้อยละ 27.2) ซึ่งมีเพียงไม่ถึงร้อยละ 10 ที่เป็นผู้ที่มีบ้านอยู่ โดยส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาและสูงกว่า และมากกว่าร้อยละ 60 อาศัยอยู่ในเขตชนบท นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีบุตรที่มีชีวิตเฉลี่ยประมาณ 4 คน และมากกว่าครึ่งหนึ่งที่มีบุตรอาศัยอยู่ในบ้านเดียวกัน โดยเมื่อใช้ความสามารถในการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันเป็นตัวประเมินสุขภาพ เช่น การรับประทานอาหาร การเข้าห้องสุขา การแต่งตัวด้วยตนเอง

เป็นต้น พบว่า กว่า 1 ใน 3 ของผู้สูงอายุที่ตกเป็นตัวอย่างนี้มีข้อจำกัดในการทำกิจกรรมพื้นฐานประจำวันอย่างน้อย 1 กิจกรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เมื่อผู้สูงอายุมีอายุมากขึ้นและความแข็งแรงของร่างกายลดลง

ตารางที่ 1 ร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามการเกื้อหนุน และปัจจัยส่วนบุคคลปี พ.ศ.2554 (n=28,467)

ตัวแปร	ร้อยละ	ตัวแปร	ร้อยละ
ตัวแปรตาม		ระดับการศึกษา	
การได้รับการเกื้อหนุน	96.2	ไม่ได้รับการศึกษา	12.0
จากบุตร	93.6	ต่ำกว่าระดับ	5.0
		ประถมศึกษา	
บุตร		ระดับประถมศึกษาขึ้นไป	83.0
ตัวแปรอิสระ		อาศัยในเขตเมือง	30.1
ปัจจัยด้านประชากร		ปัจจัยด้านครอบครัว	
เพศหญิง	55.2	จำนวนบุตรที่มีชีวิต	4.0
อายุเฉลี่ย (ปี)	69.5	(คน)	
ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม		อาศัยอยู่กับบุตร	56.2
ทำงานในปีที่ผ่านมา	43.2	ปัจจัยด้านสุขภาพ	
รายได้ต่อปี (บาท)		มีข้อจำกัดในการทำ	33.3
ต่ำกว่า 10,000 บาท	18.1	กิจวัตร	
10,000-29,999 บาท	27.2	ประจำวันอย่างน้อย 1	
30,000-49,999 บาท	21.1	กิจกรรม	
50,000 บาทขึ้นไป	22.9		
ได้รับบำนาญ	6.7		

2. ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามการได้รับและการให้การเกื้อหนุนของผู้สูงอายุ

เมื่อพิจารณาลักษณะปัจจัยส่วนบุคคลจำแนกตามการได้รับและการให้การเกื้อหนุนของผู้สูงอายุ (ตารางที่ 2) จะพบว่าลักษณะของผู้ทั้งที่ได้รับและให้การเกื้อหนุนมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ผู้สูงอายุหญิงมีแนวโน้มได้รับและให้ความช่วยเหลือแก่บุตรสูงกว่าผู้สูงอายุชาย โดยมีอายุเฉลี่ยที่ใกล้เคียงกัน ในปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุที่ทำงานในรอบปีที่ผ่านมาจะเป็นผู้ได้รับและให้การเกื้อหนุนต่ำกว่าผู้ที่ไม่ได้ทำงาน โดยเกินครึ่งหนึ่งของผู้ได้รับการเกื้อหนุนมีรายได้ต่ำกว่า 50,000 บาท ในขณะที่ประมาณ 1 ใน 3 ของผู้สูงอายุ (มีรายได้ตั้งแต่ 50,000 บาทขึ้นไป) จะเป็นผู้ที่ให้การเกื้อหนุนแก่บุตร นอกจากนี้ กว่าร้อยละ 80 ของผู้สูงอายุที่ได้รับและ

ให้การเกื้อหนุนจบการศึกษาในระดับประถมศึกษาขึ้นไป และอาศัยอยู่ในชนบท ในด้านปัจจัยครอบครัว พบว่า การที่ผู้สูงอายุมีจำนวนบุตรมากและอาศัยอยู่บ้านเดียวกันกับบุตรจะมีสัดส่วนของผู้ที่ทั้งได้รับและได้ให้ความช่วยเหลือแก่บุตรสูงด้วยเช่นกัน เมื่อพิจารณาถึงสุขภาพของผู้สูงอายุ จะพบว่าผู้สูงอายุที่สามารถช่วยเหลือตัวเองในการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันได้ก็มีสัดส่วนของผู้ที่ได้รับและให้การเกื้อหนุนแก่บุตรสูงกว่าผู้สูงอายุที่มีข้อจำกัดในการทำกิจกรรมอย่างน้อย 1 กิจกรรม

ตารางที่ 2 ปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามการได้รับการเกื้อหนุนจากบุตร และการให้การเกื้อหนุนแก่บุตร

ปัจจัย	ร้อยละการได้รับ การเกื้อหนุนจากบุตร (n=27,291)	ร้อยละการให้ การเกื้อหนุนแก่บุตร (n=26,243)
ปัจจัยด้านประชากร		
เป็นเพศหญิง	55.8	55.1
อายุเฉลี่ย (ปี)	69.6	69.1
ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม		
ทำงานในปีที่ผ่านมา	42.3	44.6
รายได้ต่อปี (บาท)		
ต่ำกว่า 10,000 บาท	18.1	17.5
10,000 – 29,999 บาท	27.5	27.0
30,000 – 49,999 บาท	21.3	21.4
50,000 บาทขึ้นไป	33.1	34.2
ได้รับบำนาญ	6.4	6.6
ระดับการศึกษา		
ไม่ได้รับการศึกษา	12.1	11.4
ต่ำกว่าระดับประถมศึกษา	5.0	4.8
ระดับประถมศึกษาขึ้นไป	82.9	83.8
อาศัยอยู่ในเขตเมือง	29.5	29.8
ปัจจัยด้านครอบครัว		
จำนวนบุตรเฉลี่ย (คน)	4.0	4.0
อาศัยอยู่กับบุตร	56.6	55.8
ปัจจัยด้านสุขภาพ		
มีข้อจำกัดในการทำกิจวัตร	33.7	31.7
ประจำวันด้วยตนเองอย่างน้อย 1 กิจกรรม		

3. ความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรและการให้การเกื้อหนุนแก่บุตร

การศึกษาความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรระหว่างการได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรและการให้การเกื้อหนุนแก่บุตร ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ทั้งความสัมพันธ์ของการได้รับและการให้การเกื้อหนุนในภาพรวมและแยกวิเคราะห์ความสัมพันธ์การเกื้อหนุนในแต่ละประเภท โดยความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรจากตารางที่ 3 พบว่า เมื่อควบคุมตัวแปรอื่นทั้งหมดแล้ว ถ้าบิดามารดาสูงอายุให้ความช่วยเหลือบุตรอย่างน้อย 1 ประเภทมีโอกาสที่จะได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรสูงกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ให้การเกื้อหนุนแก่บุตรเลย (ค่า Odds ratio เท่ากับ 1.824) ในขณะที่เดียวกันหากบิดามารดาสูงอายุได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรอย่างน้อย 1 ประเภทก็มีโอกาสที่จะให้ความช่วยเหลือแก่บุตรสูงเป็น 1.895 เท่าของบิดามารดาสูงอายุที่ไม่ได้รับการเกื้อหนุนจากบุตร โดยจากผลดังกล่าวสามารถแสดงความสัมพันธ์ตามแนวคิดการแลกเปลี่ยนที่เกิดในครอบครัวของสังคมไทยได้

การได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรแต่ละประเภท พบว่า การที่ผู้สูงอายุได้รับการเกื้อหนุนด้านเศรษฐกิจและการได้รับสิ่งของจากบุตรมีความสัมพันธ์กับการช่วยเหลืองานบ้านและการดูแลหลานของผู้สูงอายุในทางบวก กล่าวคือ หากผู้สูงอายุได้รับความช่วยเหลือด้านการเงินจากบุตร ผู้สูงอายุมีโอกาสที่จะช่วยเหลืองานบ้านและดูแลหลานสูงกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้รับเงินจากบุตรเลย (สูงเป็น 1.475 และ 1.397 เท่า ตามลำดับ) และหากผู้สูงอายุได้รับสิ่งของจากบุตรที่อยู่นอกครัวเรือนก็มีโอกาสทำงานบ้านและช่วยเหลือหลานสูงกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้รับของเช่นเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตามการได้รับเงินและสิ่งของจากบุตรนี้กลับมีผลทำให้ผู้สูงอายุให้เงินแก่บุตรต่ำกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้รับเงินและสิ่งของจากบุตร จากผลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าเมื่อผู้สูงอายุได้รับเงินหรือสิ่งของจากบุตรไม่จำเป็นต้องแลกเปลี่ยนด้วยการให้เงินหรือสิ่งของเหมือนกัน แต่บิดามารดาสูงอายุจะใช้ “เวลา” ในการแลกเปลี่ยน (การช่วยเหลืองานบ้าน เช่น ซักผ้า กวาดบ้าน ทำอาหาร ฯลฯ หรือการช่วยดูแลหลาน) ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ถือเป็นการลดค่าใช้จ่ายของบุตรทางอ้อม แต่สำหรับการได้รับการดูแลในการทำกิจวัตรประจำวันจากบุตรกลับพบรูปแบบความสัมพันธ์ที่แตกต่างจากการได้รับเงินและสิ่งของ กล่าวคือ บิดามารดาสูงอายุที่ได้รับการดูแลปรนนิบัติจากบุตรมีโอกาสที่ให้เงินแก่บุตรสูงเป็น 1.126 เท่าของผู้สูงอายุที่ไม่ได้รับการดูแล ในขณะที่การมีบุตรมาดูแลนั้นทำให้ผู้สูงอายุช่วยงานบ้านต่ำกว่าผู้สูงอายุที่บุตรไม่ได้มาดูแล เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะผู้สูงอายุที่ต้องได้รับการดูแลจากบุตรน่าจะมีสุขภาพที่ไม่แข็งแรง และไม่สามารถทำกิจกรรมที่ต้องใช้กำลังแรงจากร่างกาย เช่น ทำความสะอาดบ้าน หรือเลี้ยงหลาน เพราะฉะนั้นผู้สูงอายุจึงใช้เงินเป็นทรัพยากรในการแลกเปลี่ยนกับบุตรแทน

การได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรในภาพรวม จากผลการวิเคราะห์ พบว่า การที่บุตรให้ความช่วยเหลือบิดามารดาสูงอายุของตนเองอย่างน้อย 1 ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านวัตถุหรือไม่ใช่วัตถุ ผู้สูงอายุเองจะมีการแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือให้แก่บุตรด้วยเช่นกัน โดยการช่วยงานบ้านเป็นกิจกรรมที่ผู้สูงอายุให้ความช่วยเหลือแก่บุตรสูงที่สุด รองลงมาคือ การช่วยดูแลหลาน (ค่า Odds ratio เท่ากับ 1.915 และ 1.316 ตามลำดับ) แต่สำหรับการให้เงินนั้นกลับพบในทิศทางตรงกันข้าม คือ ผู้สูงอายุที่ได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรกลับให้เงินต่ำกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้รับการเกื้อหนุนเลย แต่ไม่ได้หมายความว่าผู้สูงอายุจะไม่สามารถช่วยด้านการเงินแก่บุตรได้ เพราะกิจกรรมที่ผู้สูงอายุช่วยบุตร ไม่ว่าจะเป็นการทำงานบ้าน หรือช่วยเหลือหลาน หากนำมาประเมินเป็นตัวเงินที่บุตร

อาจต้องเสียไปในกิจกรรมเหล่านี้แล้วก็เป็นจำนวนเงินที่ต้องเสียไปไม่น้อย การที่ผู้สูงอายุทำกิจกรรมดังกล่าวเอง ถือเป็นการลดค่าใช้จ่ายของบุตรในทางอ้อม

การให้การเกื้อหนุนแก่บุตรแต่ละประเภท โดยในด้านเศรษฐกิจ การที่ผู้สูงอายุให้เงินแก่บุตรกลับได้รับการแลกเปลี่ยนเป็นเงินและสิ่งของต่ำกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้ให้ (ค่า Odds ratio เท่ากับ 0.627 และ 0.813 ตามลำดับ) แต่ผู้สูงอายุจะได้รับการดูแลสูงเป็น 1.151 เท่าของผู้สูงอายุที่ไม่ได้ให้เงินแก่บุตร แต่เมื่อผู้สูงอายุให้ความช่วยเหลือด้านการทำงานบ้าน พบว่าบุตรจะให้การแลกเปลี่ยนเป็นตัวเงินสูงเป็น 1.825 เท่า และให้สิ่งของสูงเป็น 1.913 เท่าของผู้ที่ไม่ได้ช่วยงานบ้าน แต่มีโอกาสได้รับการดูแลจากบุตรต่ำกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับผู้สูงอายุที่ไม่ได้ช่วยงานบ้านเลย ในทางเดียวกันเมื่อหากผู้สูงอายุช่วยดูแลหลาน จะได้รับการแลกเปลี่ยนเป็นเงินและสิ่งของจากบุตรสูงเป็น 1.364 เท่า และ 1.227 เท่าของบิดามารดาที่ไม่ได้ช่วยเหลือหลาน แต่ไม่พบความแตกต่างกันในประเด็นของการได้รับการดูแลปรนนิบัติจากบุตร โดยจากผลที่ได้สามารถเห็นได้ว่า หากผู้สูงอายุให้การเกื้อหนุนเป็น “เงิน” แก่บุตร บุตรจะให้ “การดูแล” เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนมากกว่าที่จะให้เงินหรือสิ่งของ ในขณะที่หากบิดามารดาสูงอายุให้ “เวลา” เป็นทรัพยากรในการแลกเปลี่ยน บุตรจะมีแนวโน้มให้ “เงินและสิ่งของ” แลกเปลี่ยนมา

การให้การเกื้อหนุนแก่บุตรในภาพรวม พบว่า หากผู้สูงอายุให้การเกื้อหนุนแก่บุตรอย่างใดอย่างหนึ่ง บุตรจะให้การเกื้อหนุนแก่ผู้สูงอายุกลับมาในรูปของสิ่งของสูงที่สุด รองลงมาคือการให้เป็นเงิน ซึ่งไม่ค่อยแตกต่างกันมากนัก (ค่า Odds ratio เท่ากับ 1.517 และ 1.444 ตามลำดับ) แต่ในประเด็นของการดูแล กลับพบว่าผู้สูงอายุที่ให้ความช่วยเหลือแก่บุตรมีโอกาสได้รับการดูแลจากบุตรต่ำกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้ช่วยเหลือเลย ในสถานการณ์แบบนี้สามารถพบได้ทั่วไปในสังคมไทย ที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่บ้าน แต่บุตรจะออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อนำเงินมาให้ครอบครัว เพราะฉะนั้นการที่จะให้บุตรเอาเวลาของตนมาเพื่ออยู่ดูแลผู้สูงอายุในแต่ละวันก็อาจเป็นไปได้ยาก และบิดามารดาสูงอายุเองก็มักจะสนับสนุนให้บุตรออกไปทำงานมากกว่าที่ต้องอยู่บ้านเพื่อดูแลตนเอง โดยเมื่อบุตรทำงาน ก็จะสามารถนำเงินมาเกื้อหนุนผู้สูงอายุได้ และผู้สูงอายุเองเมื่ออยู่บ้านก็มักจะช่วยทำกิจกรรมเล็กๆน้อยๆเพื่อลดภาระของบุตรเช่นกัน

ตารางที่ 3 ตารางแสดงผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับและการให้การเกื้อหนุนของผู้สูงอายุ โดยใช้ค่าอัตราส่วนโอกาส (Odds ratio) ในการแสดงผล

การแลกเปลี่ยนการ เกื้อหนุนระหว่าง ผู้สูงอายุกับบุตร	การได้รับการเกื้อหนุนจากบุตร				การให้การเกื้อหนุนแก่บุตร			
	อย่างน้อย 1 ประเภท	ด้าน เศรษฐกิจ	ด้าน สิ่งของ	ด้านการ ดูแล	อย่างน้อย 1 ประเภท	ด้าน เศรษฐกิจ	ช่วยเหลือ งานบ้าน	ดูแลหลาน
การให้การเกื้อหนุนแก่ บุตร								
ให้อย่างน้อย 1 ประเภท	1.824*** (0.123)	1.444*** (0.076)	1.517*** (0.085)	0.790*** (0.073)				
ด้านเศรษฐกิจ	--	0.627*** (0.040)	0.813** (0.058)	1.151* (0.056)				
ช่วยเหลืองานบ้าน	--	1.825*** (0.062)	1.913*** (0.075)	0.795*** (0.065)				
ดูแลหลาน	--	1.364*** (0.038)	1.227*** (0.051)	1.048 (0.044)				
การได้รับการเกื้อหนุน จากบุตร								
ได้รับอย่างน้อย 1 ประเภท					1.895*** (0.123)	0.779** (0.082)	1.915*** (0.116)	1.316*** (0.078)
ด้านเศรษฐกิจ					--	0.735*** (0.046)	1.475*** (0.066)	1.397*** (0.042)
ด้านสิ่งของ					--	0.851** (0.059)	1.673*** (0.074)	1.189*** (0.052)
ด้านการดูแล					--	1.126* (0.059)	0.753*** (0.065)	1.025 (0.047)

* นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ** นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ***นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

หมายเหตุ: ผู้วิจัยนำปัจจัยด้านประชากร ได้แก่ เพศ อายุ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ สถานภาพการทำงาน รายได้ต่อปี การได้รับบำนาญ ระดับการศึกษา เขตที่อยู่อาศัย ปัจจัยด้านครอบครัว ได้แก่ จำนวนบุตรที่มีชีวิต ลักษณะการอยู่อาศัย และปัจจัยด้านสุขภาพ ได้แก่ ข้อจำกัดในการกิจวัตรประจำวัน มาเป็นตัวแปรควบคุมในการวิเคราะห์

การสรุปและอภิปรายผล

การศึกษากระบวนการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างรุ่นในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์บนหลักการของ 2 แนวคิดหลัก ได้แก่ แนวคิดการให้อย่างไม่เห็นแก่ตัวหรือการให้แบบที่เห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น (Altruism) และแนวคิดอื่นๆ ที่ไม่ใช้การให้แบบที่เห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น (Non-altruism) โดยผู้วิจัยแบ่งการเกื้อหนุนของผู้สูงอายุออกเป็น 2 มิติ ได้แก่ การได้รับการเกื้อหนุนจากบุตร (ด้านเศรษฐกิจ สิ่งของ และการดูแล) และการให้การเกื้อหนุนแก่บุตร (ด้านเศรษฐกิจ การช่วยทำงานบ้าน และการเลี้ยงดูหลาน) จากความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับและการให้การเกื้อหนุนของผู้สูงอายุทั้งในภาพรวมและแบ่งตามประเภทการเกื้อหนุน แสดงให้เห็นว่า ครอบครัวในสังคมไทยมีกระบวนการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างรุ่น โดยทั้งผู้สูงอายุและบุตรต่างฝ่ายต่างมีบทบาทอย่างสำคัญในกระบวนการนี้ โดยพบว่า หากผู้สูงอายุที่ได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรอย่างน้อย 1 ด้านก็มีแนวโน้มที่จะให้ความช่วยเหลือแก่บุตรอย่างน้อย 1 ด้าน ในทางเดียวกันเมื่อผู้สูงอายุให้การเกื้อหนุนแก่บุตร ผู้สูงอายุก็จะได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรกลับมาเช่นกัน โดยสอดคล้องกับการศึกษาในประเทศใกล้เคียงกันนี้จากทั้งประเทศแถบยุโรปและเอเชีย ที่พบความสัมพันธ์ทางบวกระหว่างการได้รับและการให้การเกื้อหนุนของผู้สูงอายุ (Boerner & Reinhardt, 2003; Grundy, 2005; Lee & Xiao, 1998; Liang, Krause, & Bennett, 2001; Litwin, 1998)

นอกจากนี้จากผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่าผู้สูงอายุและบุตรในสังคมไทยไม่นิยมแลกเปลี่ยนรูปแบบเดียวกัน โดยผู้สูงอายุจะเกื้อหนุนบุตรในรูปแบบที่ไม่ใช้วัตถุ แต่จะใช้เวลาในการทำกิจกรรมต่างๆ สำหรับบุตร (การช่วยเหลืองาน และ การเลี้ยงดูหลาน) ในขณะที่สิ่งที่ผู้สูงอายุได้รับจากบุตรจะอยู่ในรูปแบบของวัตถุ คือ เงินและสิ่งของ (Frankenberg, Lillard, & Willis, 2002; Lee, Parish, & Willis, 1994) โดยผู้วิจัยสามารถสรุปรูปแบบการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนได้ 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่หนึ่ง ถ้าผู้สูงอายุได้รับการเกื้อหนุนเป็นเงินหรือสิ่งของจากบุตร ผู้สูงอายุจะให้ความช่วยเหลือในรูปแบบของเวลา (การทำงานบ้านและการดูแลหลาน) มากกว่าที่จะให้เงินเหมือนกัน และรูปแบบที่สอง หากผู้สูงอายุได้รับการดูแลจากบุตร ผู้สูงอายุจะให้การเกื้อหนุนในด้านการเงินมากกว่าการช่วยเหลือด้านอื่น (รายละเอียดดังตารางที่ 4) ซึ่งเหตุที่เป็นรูปแบบนี้ อาจเนื่องมาจากส่วนใหญ่บุตรเป็นวัยทำงานที่สามารถหารายได้ที่เป็นตัวเงินมาได้ หรือ นำเงินที่ได้ไปซื้อสิ่งของเพื่อมาให้ผู้สูงอายุ แต่บิดามารดาสูงอายุส่วนใหญ่นั้นอยู่บ้านและไม่ได้ทำงาน เพราะฉะนั้นสิ่งที่ผู้สูงอายุมีมากที่สุด คือ เวลาที่สามารถนำมาทำประโยชน์ให้กับบุตรในรูปแบบของการทำกิจกรรมภายในบ้านเล็กน้อยเพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระทั้งในเรื่องเงินและเวลาของบุตรได้ (Lawler & Yoon, 1998; Molm et al., 2000) เพราะฉะนั้นจากการศึกษาในครั้งนี้ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับและการให้การเกื้อหนุนของผู้สูงอายุไทยว่า รูปแบบการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นสอดคล้องกับแนวคิดการการให้แบบแลกเปลี่ยนมากที่สุด โดยผู้สูงอายุและบุตรต่างมีรูปแบบของการได้รับและการให้การเกื้อหนุนที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 4 ตารางสรุปความสัมพันธ์ของการได้รับและการให้การเกื้อหนุนระหว่างผู้สูงอายุและบุตร

การให้การเกื้อหนุน การได้รับการเกื้อหนุน	เศรษฐกิจ	ทำงานบ้าน	ดูแลหลาน
เศรษฐกิจ	-	+	+
สิ่งของ	-	+	+
การดูแล	+	-	-

อย่างไรก็ตาม การศึกษาครั้งนี้ยังมีข้อจำกัดซึ่งเป็นข้อจำกัดเกี่ยวกับข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ที่มีเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุเท่านั้น ไม่มีข้อมูลการให้และการได้รับการเกื้อหนุนแก่/จากบิดามารดาของบุตรแต่ละคน ดังนั้น ในผู้สูงอายุที่มีบุตรมากกว่า 1 คน จึงเป็นไปได้ว่าผู้สูงอายุอาจจะได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรคนหนึ่ง แต่ให้การเกื้อหนุนแก่บุตรอีกคนหนึ่ง ผลการวิเคราะห์ในครั้งนี้จึงแสดงให้เห็นถึงภาพรวมของแลกเปลี่ยนระหว่างผู้สูงอายุกับบุตรโดยรวมเท่านั้น จากการทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมา พบว่างานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยชิ้นแรก ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการให้และการได้รับการเกื้อหนุนประเภทต่างๆ ของผู้สูงอายุไทย การศึกษาเช่นเดียวกันนี้ในอนาคตเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะในปัจจุบันรัฐได้เข้ามามีบทบาทการเกื้อหนุนผู้สูงอายุในทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพ การเกื้อหนุนต่างๆ ที่แต่เดิมได้รับจากบุตรน่าจะเปลี่ยนไปเป็นรูปแบบที่เป็นทางการหรือในสถาบันมากขึ้น คำถามที่น่าสนใจที่ควรมีการศึกษาต่อไปในอนาคต คือการแทนที่กันเช่นนี้จะส่งผลให้บุตรให้การเกื้อหนุนแก่บิดามารดาลดลงหรือไม่ และความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับและการให้การเกื้อหนุนที่ได้ค้นพบจากการศึกษาในครั้งนี้จะเปลี่ยนไปอย่างไร

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากผลการศึกษาพบว่าผู้สูงอายุกับบุตรต่างมีการแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งถือเป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีของสมาชิกต่างรุ่นในครอบครัว และเพื่อเป็นการดำรงไว้ซึ่งความเป็นปึกแผ่นของสถาบันครอบครัว การส่งเสริมให้คนในสังคมมีทัศนคติในทางบวกต่อผู้สูงอายุเป็นสิ่งที่ควรปลูกฝังตั้งแต่วัยเด็ก โดยผ่านระบบการศึกษาทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ สอดแทรกกิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์ทั้งในและนอกห้องเรียน และที่สำคัญสมาชิกในครอบครัวถือเป็นต้นแบบที่ดีที่สามารถแสดงออกให้บุตรหลานตระหนักถึงความสำคัญของผู้สูงอายุ เช่น การแสดงความรัก ความเคารพ ต่อผู้สูงอายุในครอบครัว ซึ่งจะทำให้เด็กซึมซับทัศนคติที่ดีและเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุต่อไป

สำหรับการวิจัยในอนาคตนั้น ควรนำลักษณะส่วนบุคคลของบุตรมาศึกษาร่วมกับลักษณะส่วนบุคคลของผู้สูงอายุ เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการให้และการให้การเกื้อหนุนของแต่ละฝ่ายอย่างแท้จริง นอกจากนี้งานวิจัยต่อไปควรมีการวิเคราะห์แบบหลายระดับ (Multi-Level Analysis) เพื่อนำปัจจัยแวดล้อมเข้ามาร่วมวิเคราะห์ด้วย เช่น ลักษณะของชุมชน นโยบายของรัฐ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- จอห์น โนเดล และนภาพร ชโยวรรณ. (2552). การสูงอายุทางประชากรและการอยู่ดีมีสุขของผู้สูงอายุในประเทศไทย: แนวโน้มในอดีต สถานการณ์ปัจจุบันและความท้าทายในอนาคต. กรุงเทพฯ: กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย และสำนักงานภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิก.
- นภาพร ชโยวรรณ. (2542). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทยในปัจจุบัน หนังสือประกอบการประชุมวิชาการแห่งชาติว่าด้วยผู้สูงอายุ (pp. 53-92). กรุงเทพฯ: กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม สมาคมพฤฒาวิทยาและเวชศาสตร์ผู้สูงอายุไทย และสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย.

วิพรรณ ประจวบเหมาะ และชลธิชา อัครนิรันดร์. (2555). การเปลี่ยนแปลงทางประชากร และข้อมูลสถิติที่สำคัญเกี่ยวกับผู้สูงอายุ สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ.2554. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.) และวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาต่างประเทศ

- Agree, E. M., Biddlecom, A. E., Chang, M. C., & Perez, A. E. (2002). Transfers from older parents to their adult children in Taiwan and the Philippines. *Journal of Cross Cultural Gerontology*, 17(4), 269-294.
- Agree, E. M., Biddlecom, A. E., & Valente, T. W. (2005). Intergenerational Transfers of Resources between Older Persons and Extended Kin in Taiwan and the Philippines. *Population Studies*, 59(2), 181-195.
- Altonji, J. G., Hayashi, F., & Kotlikoff, L. J. (1997). Parental Altruism and Inter Vivos Transfers: Theory and Evidence. *Journal of Political Economy*, 105(6), 1121-1166.
doi:10.1086/516388
- Arrondel, L., & Masson, A. (2006). Chapter 14 Altruism, exchange or indirect reciprocity: what do the data on family transfers show? In K. Serge-Christophe & Y. Jean Mercier (Eds.), *Handbook of the Economics of Giving, Altruism and Reciprocity* (Vol. Volume 2, pp. 971-1053): Elsevier.
- Arrondel, L., Masson, A., & xe. (2001). Family Transfers Involving Three Generations. *The Scandinavian Journal of Economics*, 103(3), 415-443.
- Attias-Donfut, C., Ogg, J., & Wolff, F.-C. (2005). European patterns of intergenerational financial and time transfers. *European Journal of Ageing*, 2(3), 161-173. doi:10.1007/s10433-005-0008-7
- Becker, G. S. (1976). Altruism, Egoism, and Genetic Fitness: Economics and Sociobiology. *Journal of Economic Literature*, 14(3), 817-826.
- Bernheim, B. D., Shleifer, A., & Summers, L. H. (1985). The Strategic Bequest Motive. *Journal of Political Economy*, 93(6), 1045-1076.
- Boerner, K., & Reinhardt, J. P. (2003). Giving while in need: support provided by disabled older adults. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*, 58(5), S297-304.
- Cai, F., Giles, J., & Meng, X. (2006). How well do children insure parents against low retirement income? An analysis using survey data from urban China. *Journal of Public Economics*, 90(12), 2229-2255. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.jpubeco.2006.03.004>

- Cox, D., & Rank, M. R. (1992). Inter-Vivos Transfers and Intergenerational Exchange. *The Review of Economics and Statistics*, 74(2), 305-314. doi:10.2307/2109662
- DaVanzo, J., & Chan, A. (1994). Living Arrangements of Older Malaysians: Who Coresides with their Adult Children? *Demography*, 31(1), 95-113. doi:10.2307/2061910
- Frankenberg, E., Lillard, L., & Willis, R. J. (2002). Patterns of Intergenerational Transfers in Southeast Asia. *Journal of Marriage and Family*, 64(3), 627-641. doi:10.1111/j.1741-3737.2002.00627.x
- Grundy, E. (2005). Reciprocity in relationships: socio-economic and health influences on intergenerational exchanges between Third Age parents and their adult children in Great Britain. *British Journal of Sociology*, 56(2), 233-255. doi:10.1111/j.1468-4446.2005.00057.x
- Johar, M., & Maruyama, S. (2011). Intergenerational cohabitation in modern Indonesia: filial support and dependence. *Journal of Health Economics*, 20 Suppl 1, 87-104. doi:10.1002/hec.1708
- Knodel, J., & Nguyen, M. D. (2015). Grandparents and grandchildren: care and support in Myanmar, Thailand and Vietnam. *Ageing and Society*, 35(9), 1960-1988. doi:10.1017/S0144686X14000786
- Knodel, J., Prachuabmoh, V., & Chayovan, N. (2013). *The Changing Well-being of Thai Elderly: An update from the 2011 Survey of Older Persons in Thailand*: HelpAge International.
- Kurz, M. (1978). Altruism as an Outcome of Social Interaction. *The American Economic Review*, 68(2), 216-222.
- Lawler, E. J., & Yoon, J. (1998). Network Structure and Emotion in Exchange Relations. *American Sociological Review*, 63(6), 871-894. doi:10.2307/2657506
- Lee, Y.-J., Parish, W. L., & Willis, R. J. (1994). Sons, Daughters, and Intergenerational Support in Taiwan. *American Journal of Sociology*, 99(4), 1010-1041.
- Lee, Y.-J., & Xiao, Z. (1998). Children's support for elderly parents in urban and rural China: results from a national survey. *J Cross Cult Gerontol*, 13(1), 39-62.
- Liang, J., Krause, N. M., & Bennett, J. M. (2001). Social exchange and well-being: is giving better than receiving? *Psychol Aging*, 16(3), 511-523.
- Litwin, H. (1998). The provision of informal support by elderly people residing in assisted living facilities. *Gerontologist*, 38(2), 239-246.

- Lowenstein, A., & Katz, R. (2010). Family and Age in a Global Perspective. In D. Dale & P. Chris (Eds.), *The SAGE Handbook of Social Gerontology* (pp.190-201). Thousand Oaks: Sage.
- McChesney, K. Y., & Bengtson, V. L. (1988). Solidarity, integration, and cohesion in families: Concepts and theories. In D. J. Mangen, V. L. Bengtson, & P. H. Landry (Eds.), *Measurement of Intergenerational Relations* (pp. 15-30). Newbury Park, CA.: Sage publications.
- McGarry, K. (1999). Inter vivos transfers and intended bequests. *Journal of Public Economics*, 73(3), 321-351. doi:[http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00017-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00017-1)
- Molm, L. D., Takahashi, N., & Peterson, G. (2000). Risk and Trust in Social Exchange: An Experimental Test of a Classical Proposition. *American Journal of Sociology*, 105(5), 1396-1427. doi:10.2307/3003770
- Norton, E. C., & Van Houtven, C. H. (2006). Inter-Vivos Transfers and Exchange. *Southern Economic Journal*, 73(1), 157-172. doi:10.2307/20111880
- Park, C. (2014). Why do children transfer to their parents? Evidence from South Korea. *Review of Economics of the Household*, 12(3), 461-485. doi:10.1007/s11150-012-9173-6
- Richardson, J. C., Ong, B. N., & Sim, J. (2007). Experiencing chronic widespread pain in a family context: giving and receiving practical and emotional support. *Sociol Health Illn*, 29(3), 347-365. doi:10.1111/j.1467-9566.2007.00496.x
- Tomini, F., Groot, W., & Tomini, S. M. (2016). Informal care and gifts to and from older people in Europe: The interlinks between giving and receiving. *BMC Health Serv Res*, 16(1), 603. doi:10.1186/s12913-016-1830-7
- Trivers, R. L. (1971). The Evolution of Reciprocal Altruism. *The Quarterly Review of Biology*, 46(1), 35-57.
- Wilson, D. S., & Wilson, E. O. (2007). Rethinking the theoretical foundation of sociobiology. *The Quarterly Review of Biology*, 82(4), 327-348.
- Yamada, K. (2006). Intra-family transfers in Japan: intergenerational co-residence, distance, and contact. *Applied Economics*, 38(16), 1839-1861. doi:10.1080/00036840600825746